

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.022(09)

О. І. ЖУК

ІСТОРІЯ СТАНОВАЕННЯ ОСНОВНИХ ІДЕЙ ТЕОРІЇ ДИДАКТИЧНОГО УТИЛІТАРИЗМУ

Здійснено ретроспективний аналіз становлення основних ідей теорії дидактичного утилітаризму. Визначено суть та основні принципи цієї концепції. Охарактеризовано погляди зарубіжних учених щодо становлення теорії дидактичного утилітаризму і засобів її реалізації в практичному житті. Розкрито світоглядні засади педагогічних поглядів Дж. Дьюї, його концепцію демократичного виховання, дидактичні погляди та розвиток педагогічних ідей у школах США. Розглянуто основні принципи побудови навчальних програм згідно з утилітарною концепцією.

Ключові слова: утилітарна концепція, дидактичний утилітаризм, «традиційна» школа, «трудова» школа.

О. Н. ЖУК

ИСТОРИЯ СТАНОВАЕНИЯ ОСНОВНЫХ ИДЕЙ ТЕОРИИ ДИДАКТИЧЕСКОГО УТИЛИТАРИЗМА

Осуществлен ретроспективный анализ становления основных идей теории дидактического утилитаризма. Определена суть и основные принципы этой концепции. Охарактеризованы взгляды зарубежных ученых по становлению теории дидактического утилитаризма и средств ее реализации в практической жизни. Раскрыто мировоззренческие основы педагогических взглядов Дж. Дьюи, его концепцию демократического воспитания, дидактические взгляды и развитие педагогических идей в школах США. Рассмотрены основные принципы построения учебных программ согласно с утилитарной концепцией.

Ключевые слова: утилитарная концепция, дидактический утилитаризм, «традиционная» школа, «трудова» школа.

O. I. ZHUK

THE HISTORY OF THE FORMATION OF THE BASIC IDEAS OF THE THEORY OF DIDACTIC UTILITARIANISM

The retrospective analysis of the formation of the basic ideas of the theory of didactic utilitarianism is performed. The nature and the main principles of this concept are singled out. The views of the foreign scholars concerning the development of the theory of the didactic utilitarianism and the means of its implementation in practice are characterized. The ideological foundations of J. Dewey's pedagogical views, his concept of the democratic education, didactic views and the development of the pedagogical ideas at the schools of the U.S. are revealed. The basic principles of the formation of educational programs according to utilitarian concept are reviewed.

Keywords: utilitarian concept, didactic utilitarianism, «traditional» school, «working» school.

Актуальність дослідження зумовлена наближенням методів навчання до потреб життя, необхідністю розвитку активності і самодіяльності студентів, їх підготовки до самостійного засвоєння професійних знань та компетенційних умінь. В центрі уваги опинилися питання практичного життя людини. Студенти повинні вивчати ті види діяльності, які дали змогу цивілізації опинитися на сучасному рівні. Необхідно сформувати в учнів знання, вміння, і навички,

які допоможуть їм вільно орієнтуватися і діяти в суспільстві. Отже, ідеї принципу дидактичного утилітаризму реалізуються через вибір необхідних для життя елементів знань, досвіду й умінь.

Утилітаристська концепція відбору і систематизації змісту освіти пов'язана з іменами видатного американського філософа, психолога і педагога Дж. Дьюї, який висловив основні положення дидактичної концепції і став засновником теорії дидактичного утилітаризму, розробив суто американську систему ідей і теорій які збагатили не тільки теоретичну думку в різних областях наукового знання (філософія, психологія, педагогіка, соціологія) своєї країни, а й зробили сильний вплив на світову свідомість.

Теорія дидактичного утилітаризму мала визначальний вплив на реформування освіти в США упродовж першої третини ХХ ст. Під впливом ідей цієї теорії у країні сформувалася нова педагогічна парадигма, основними принципами якої були: визнання права кожної дитини на індивідуальний розвиток і повну самореалізацію своїх сил і можливостей, організація навчання шляхом діяльності, розвиток учнівського самоврядування. На практиці це проявилось передусім у відмові від єдиних навчальних планів і програм та введенні системи предметів за вибором, тестуванні учнів з метою вивчення їх навчальних можливостей і визначення програм подальшого навчання, застосуванні у початковій школі комплексного та «супроводжувачого» навчання, демократизації шкільного життя. Практична реалізація основних положень утилітаристської теорії спричинила зниження рівня освіти школярів. Однак на початку ХХІ ст. знову зросла зацікавленість до цієї теорії у зв'язку з інтенсивним використанням активних, проблемних, пошукових методів і форм навчання, спрямованих на розвиток творчих здібностей студентів [6, с. 42].

На сучасному етапі теорія дидактичного утилітаризму є актуальною в США. Вона значно вплинула не тільки на зміст освіти, а й на організацію навчального процесу у вищій школі країни. Згідно з цією теорією, навчальні програми формуються відповідно до інтересів тих, хто навчається. Студентам надається максимальна свобода у виборі навчальних предметів, які розділені на обов'язкові та факультативні, навчально-виховна робота враховує їх запити, навчальний заклад стає місцем суспільного життя, а навчальні програми відображають особисті інтереси студентів. У результаті процес навчання набуває «природного характеру». Основними суперечностями у цій теорії є переоцінка значення практичної дії, що призводить до недооцінки теоретичних знань. Ця теорія загалом є однобічна: вимагаючи застосування до всіх предметів методів «активного досвіду», вона не бачить меж використання цього методу в пізнанні світу культури, не дооцінює виховних цінностей гуманітарних наук, не приділяє їм належної уваги в програмі навчання.

Теорію дидактичного утилітаризму досліджували багато вчених протягом останніх десятиріч. Основні ідеї теорії дидактичного утилітаризму детально висвітлені у працях Дж. Дьюї «Школа майбутнього», «Дальтонський лабораторний план», «Школа і суспільство», Г. Кершенштайнера «Професійне виховання німецького юнацтва», «Основна аксіома освітнього процесу», «Державно-громадське виховання німецької молоді», «Що таке трудова школа?», В. Кіппатрика «Метод проєктів», «Основи методу», Е. Паркхерста «Виховання і навчання по дальтонському плану», Е. Коллінгса «Досвід роботи американської школи за методом проєктів». Проблему соціальних трансформацій американського суспільства в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. досліджено в роботах А. Гурєєва, У. Джеймса, Ю. Мельвіля, Г. Міда, Ч. Пірса, Дж. Сміта, А. Устьянцева, І. Філатової, Е. Флауера та ін. Це сприяло обґрунтуванню теоретичних засад прагматизму та інструменталізму як основних напрямів розвитку педагогічної теорії і практики досліджуваного періоду.

Серед вітчизняних дослідників реформаторську педагогічну діяльність Дж. Дьюї вивчали С. Русова («Програма із теорії виховання та навчання», «Сучасні течії в новій педагогіці», «Сдина діяльна (трудова) школа»), С. Ананьїн («Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ–ХХ ст.)»). Початкові спроби науково-педагогічного аналізу трудового виховання у школах України першої третини ХХ ст. в контексті ідей прагматизму зроблено у дореволюційний період. Дослідження українських учених Т. Лубенця, Б. Манжоса, О. Музиченка дають змогу з'ясувати суть та особливості трудового виховання у дореволюційній школі. У 1921 р. С. Шацький переклав російською мовою працю Дж. Дьюї «Вступ у філософію виховання». У навчальному посібнику «Нариси історії українського шкільництва (1905–1933)» за ред. О. Сухомлинської відзначається, що реформаторська педагогіка, зокрема ідеї Дж. Дьюї, мали значний вплив на розвиток української педагогіки в 20-ті роки ХХ ст.

Метою статті є на основі аналізу наукових розробок теорії дидактичного утилітаризму визначити основні тенденції розвитку його основних ідей.

Відомо, що епоха індустриального суспільства – це епоха утилітаризму. Власне утилітарність життя, погоня за успіхом вимагали утилітарного ставлення до школи. Саме під таким кутом зору можна розглядати виникнення утилітарної концепції – дидактичного утилітаризму. На рубежі XIX–XX ст. «традиційна школа» стала об'єктом гострої критики. Засуджувалась авторитарність цієї школи, висувалася вимога її перетворення на «школу для життя і через життя». Односторонній інтелектуалізм, що домінував у ній, вимагав змінити «книжну науку» «справжньою роботою і всебічними творчими зусиллями учнів» [1, с. 109]. Висловлювалися пропозиції перебудувати програми навчання, які не враховували потреб та інтересів учнів. Звинувачуючи «стару школу» у відриві від суспільного і впробничого життя, багато педагогів відзначали необхідність не тільки усунення її недоліків, а й побудови основ «нової», «трудової школи», що прилучала б до суспільного життя.

До найрадикальніших прихильників і авторів багатьох з цих гасел належав американський філософ, педагог і психолог Дж. Дьюї. Він розробив основні положення дидактичної концепції і став засновником теорії дидактичного утилітаризму. Дж. Дьюї критикував прихильників традиційної школи, тому що вони обмежували роль учнів слуханням, читанням і лічбою. Така типова «традиційна школа» була «чужою» не тільки учням, оскільки не враховувала їх потреб та інтересів, а й суспільству, адже не готувала дітей і молодь до життя. Вирішенням цієї проблеми стала заснована в 1895 р. Дж. Дьюї перша експериментальна школа, де основний акцент було зроблено на розвиток активності дітей, яка виявлялася під час різних практичних занять [7, с. 42]. Заняття такого виду найкраще формували розумові здібності і громадські позиції учнів у процесі не тільки індивідуальної, а й колективної роботи, що спиралася на організовану співпрацю. Головна мета таких або інших занять – не підготовка до професії, а створення умов, що сприяють розвиткові успадкованих здібностей учнів, для яких навчання в школі повинно бути засобом набуття багатого і різноманітного досвіду. Крім того, мета практичних занять полягає в залученні учнів до діяльності, в якій формуються їх справжні інтереси. Школа стає місцем життя дітей і молоді, а не тільки місцем їх підготовки до життя.

Одночасно Дж. Дьюї наголошував, що практичні заняття аж ніяк не повинні замінити роботу учнів з літературою. Основна функція цих занять зводиться до навчання їх самостійної роботи, використання власного позашкільного досвіду, збагаченого знаннями, здобутими в школі, а також до набуття знань у ході самостійної роботи, а не на шляху сприйняття їх винятково в готовому вигляді від вчителя або з книг. Педагог визнавав самоцінність індивіда, виступав за свободу особистості, відстоював її унікальність [8, с. 77].

Отже, навчання Дж. Дьюї розглядав як організацію діяльності дітей, спрямованої на вирішення практичних завдань у повсякденному житті. Основні постулати його теорії такі:

- заздалегідь створені навчальні курси не потрібні;
- матеріал навчання потрібно «брати» з досвіду дитини;
- дитина повинна визначати як якість, так і кількість навчання;
- навчання у формі діяльності є основним методом у школі [4, с. 84].

Відповідно до цих настанов послідовник Дж. Дьюї В. Кілпатрик у 1920-х роках розробив «проектну систему навчання» (метод проектів). Сутність цього методу полягала в тому, що учні разом з учителем проектували вирішення якогось цікавого завдання, наприклад, спорудження іграшкового будиночка, включалися в практичну діяльність, у ході якої засвоювали знання та уміння з мови, математики та інших предметів.

У Німеччині пасивність «старої школи» призвела до виникнення педагогічного напрямку, який увібрав у себе основні ідеї теорії дидактичного утилітаризму та отримав назву «трудова школа» і «громадянського виховання». Наукове обґрунтування цьому напрямку Г. Кершенштайнер. Він вважав, що основне завдання школи – «громадянське виховання», тобто виховання людей, переконаних у необхідності беззастережної слухняності існуючій державі. Корисний громадянин повинен прагнути і вміти служити державі, віддавати їй усе, що він має.

Школа має «озброїти професією» і «надати професії морального характеру», тобто досягти того, щоб «корисний громадянин» сприймав свою професію як засіб служіння державі і в цьому вбачав мету свого життя. Школа повинна оволодіти душею дитини, «піймати її душу», озброїти ремеслом або, принаймні, підготувати до опанування ним. Це можна здійснити

лише в трудовій діяльності. Тому народна школа повинна бути школою праці, трудовою школою. Вміння добре писати, рахувати – також робота, але для «нової школи» необхідно більше – різнобічна ручна праця, що займає центральне місце як практична підготовка до життя і, має стати джерелом розумового та іншого розвитку. Теоретичні знання формуються в тій школі лише остільки, оскільки допомагають оволодіти фахом [5, с. 51].

Такий же практичний ухил має і система американського педагога Дж. Дьюї. Однак, його виховна система відрізняється від системи Г. Кершенштайнера. Дж. Дьюї надавав великого значення теоретичному навчанню, яке підпорядковане у нього винятково практичним завданням. Теоретичні знання, на думку педагога, мають значення лише тоді, коли вони використовуються в практиці; інакше вони не тільки не корисні, а навіть шкідливі.

Г. Кершенштайнер і частково Дж. Дьюї «відійшли» від учення великих педагогів про гармонійність і всебічність виховання, про те, що насамперед треба виховувати людину, а потім – уже фахівця. Але це не був радикальний відхід від основної традиційної лінії в розумінні виховного ідеалу європейської педагогіки. Ні Г. Кершенштайнер, ні Дж. Дьюї не були борцями проти античної педагогіки чи християнства. Тому педагоги кінця ХІХ – початку ХХ ст. ще дотримувалися традиційної європейської педагогіки і використовували в своїх системах ідеї Г. Кершенштайнера і Дж. Дьюї про «трудоу» школу [2, с. 191].

Спираючись на ці положення, Дж. Дьюї та його численні послідовники розробили конкретні принципи побудови програм шкільного навчання, а саме:

- принцип проблемного підходу до конструювання змісту навчання, який передбачає його побудову у вигляді міждисциплінарних систем знань;
- принцип формування практичних умінь;
- принцип поєднання навчання з грою;
- принцип педоцентризму;
- принцип активізації самостійної діяльності учнів;
- принцип залучення дітей і молоді до життя їх соціального оточення;
- принцип зв'язку освіти з життям, з практикою, з громадською і трудовою діяльністю людей [3, с. 67].

Реформування української системи освіти в 20-х роках ХХ ст., впровадження інноваційних принципів організації навчально-виховного процесу (трудова школа, соціалізація життя дитини, комплексна система навчання і виховання, спрямованість навчального процесу на розвиток мислення учнів, визнання науково-дослідної функції як визначальної в професійній діяльності вчителя) значною мірою запроваджувалися під впливом реформаторської педагогіки кінця ХІХ – початку ХХ ст., одним із напрямів якої і стала прагматична педагогіка Дж. Дьюї. У першій чверті ХХ ст. в Україні під впливом прогресивних ідей реформаторської педагогіки, які найповніше синтезував цей американський педагог, відбувся прогрес у теоретико-методологічному і методичному обґрунтуванні системи освіти. Була сформульована нова філософія освіти, що містила такі основні загально-педагогічні принципи: педоцентризм, гуманізація, диференціація та індивідуалізація, демократизація, опора на працю, зв'язок з життям.

Аналіз основних ідей теорії дидактичного утилітаризму свідчить, що в центрі освітнього процесу є організація самостійної роботи учнів, врахування його запитів, інтересів і схильностей, використання «прпродних» методів, тобто контактів з дійсністю, реалізація вимоги цілісного навчання, яке враховувало б різні складові «нероздільного життя» людини – наукову, художню, технічну, культурну і комунікативну. Дидактичний утилітаризм мав вагомий вплив як на зміст, так і на методи навчання в американській школі. Відповідно до його положень педагоги намагалися надати максимальну свободу учням, зокрема у виборі навчальних предметів, пристосувати навчально-виховну діяльність до інтересів школярів, зробити навчання прпродним, школу – місцем громадського життя, а навчальну програму – співзвучною інтересам учнів.

У вищій школі можна реалізувати такі ідеї принципу дидактичного утилітаризму :

- необхідність організації групових форм діяльності студентів;
- викладач повинен бути як «спостерігач і порадник», не нав'язувати методи і зміст роботи у вирішенні проблем, а спонукати студентів до самостійної роботи;
- зміст навчальної програми має враховувати інтереси, схильності студентів, які повинні самі формулювати проблеми, що вирішуються у вищій школі;

– головне джерело знань – практичні заняття і дослідницька робота студентів.

Перспективи подальшого дослідження реалізації ідей дидактичного утилітаризму в практиці полягають у дослідженні специфіки діяльності ВНЗ інженерного профілю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернстайн Р. Возрождение прагматизма / Р. Бернстайн // Вопросы философии. – 2000. – № 5. – 644 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава: Ред. газ. «Полтавський вісник», 1994. – 191 с.
3. Валеева Л. А. Становление и реализация дидактической системы Джона Дьюи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Л. А. Валеева. – Казань, 2008. – 248 с.
4. Дьюї Дж. Демократія і освіта; пер. з англ. М. Олійник, І. Босак, Г. Пехник / Дж. Дьюї. – Львів: Літопис, 2003. – 294 с.
5. Кершенштайнер Г. Трудовая школа; пер. с нем. М.И. Дрея / под ред. Н. В. Сперанского / Г. Кершенштайнер. – М.: Задруга, 1913. – 64 с.
6. Кравцова Н. Г. Нові прогресивні школи США кінця XIX – початку XX століття / Н. Г. Кравцова // Постметодика. – 2002. – № 4(56). – С. 41 – 42.
7. Кравцова Н. Г. Реформаторська педагогічна діяльність Джона Дьюї / Н. Г. Кравцова // Імідж сучасного педагога. – 2002. – № 6–7. – С. 40 – 42.
8. Радіонова І. О. Сучасна американська філософія освіти та виховання: тематичні поля та парадигмально-концептуальні побудови / І. О. Радіонова – Харків: ХДПУ, 2000. – 208 с.

УДК 504:37.033(477)

Г. А. БЕЛЕЦЬКА

СТАНОВАЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Розглянуто становлення, розвиток і сучасний стан професійної підготовки екологів в Україні. Показано, що формування системи професійної екологічної освіти зумовлено глобальним характером екологічних проблем. Розкрито деякі особливості підготовки фахівців-екологів в Україні, яку здійснюють вищі навчальні заклади різних рівнів акредитації.

Ключові слова: екологічна освіта, професійна екологічна освіта, освітньо-кваліфікаційний рівень.

Г. А. БЕЛЕЦКАЯ

СТАНОВАЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Рассмотрено становление, развитие и современное состояние профессиональной подготовки экологов в Украине. Показано, что формирование системы профессионального экологического образования обусловлено глобальным характером экологических проблем. Раскрыты некоторые особенности подготовки специалистов-экологов в Украине, которую осуществляют высшие учебные заведения разных уровней аккредитации.

Ключевые слова: экологическое образование, профессиональное экологическое образование, образовательно-квалификационные уровни.

G. A. BILETSKA

FORMATION OF PROFESSIONAL ECOLOGICAL EDUCATION OF UKRAINE

The development and current state of professional training of ecologists in Ukraine has been considered in the article. Formation of the system of professional ecological education is determined by the global character of ecological problems. Formation of professional ecological education of Ukraine dates back to the 90-ies of XX century. Now educational establishments of various levels of accreditation provide training for professional ecologists.

Keywords: ecological education, professional ecological education, educational qualification.